

УДК 37.015.31

СКОРИК Юлія Мирославівна,

кандидат педагогічних наук, викладач кафедри педагогіки вищої школи та освітнього менеджменту Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького
e-mail: alera_julija@mail.ru

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ПЕДАГОГА ЯК ОСВІТНЯ ТЕХНОЛОГІЯ

У статті розкривається актуальність та історичний розвиток проблеми критичного мислення особистості, визначено його принципи та характерні особливості. Аналізуються фактори розвитку критичного мислення у вищій школі.

Ключові слова: мислення, критичне мислення, показники розвитку критичного мислення, ознаки критичного мислення.

Постановка проблеми. В умовах інтенсивного становлення інформаційного суспільства, загострюється завдання розширення й використання новітніх технологій навчання, вдосконалення освітніх методик. Важливого значення в освітньому процесі набуває вдосконалення особистості майбутнього фахівця освітньої сфери під час навчального процесу. Викладач, який не лише здійснює забезпечення навчального процесу й сприяє засвоєнню знань студентами, а й впливає на формування особистості майбутнього фахівця, все частіше використовує критичне мислення як одну з найоб'єктивніших освітніх технологій. У цьому випадку навчальний процес слугує засобом розвитку студента, який не лише отримує знання, а формує стійку внутрішню мотивацію до навчання, прагне до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення, зв'язаного з творчою професійною реалізацією в майбутньому.

Учення про критичне мислення набуває актуальності ще від стародавніх часів. Опосередковано феномен критичного мислення було висвітлено у працях Е. Канта, Х. Гадамера, Е. Фромма. Критицизм того часу полягав у специфіці процесу дискусії, застосуванні особливих технік до аналізу понять, напрацюванні способів формулювання суджень [1].

Окремої уваги заслуговує теорія К. Поппера, згідно якої єдино правильний шлях розвитку суспільства полягає у використанні провідних ідей і положень критицизму.

Філософ наголошував на значущості критичного сприйняття дійсності й пропагував готовність особистості до самокритики. На думку К. Поппера формування індивідуального світогляду особистості шляхом застосування критичного сприйняття є ефективною технологією у побудові ідеального суспільства [2].

Ідея розвитку критичного мислення як наукового підходу до розв'язування широкого кола проблем належить американським психологам ХХ століття У. Джемсу та Дж. Д'юї [3]. Вчені використовували термін «рефлексивне мислення», який трактували як процес тривалих, активних роздумів щодо конкретних переконань або істин. Визначальним у теорії Дж. Д'юї було положення про необхідність протиставляти пасивному мисленню, коли людина отримує інформацію ззовні, активне мислення, що зумовлює напрацювання власних висновків. Сутністю критичного мислення психолог вважав детальний мисленнєвий аналіз, який передує діям. Лише така послідовність, на думку вченого, здатна перетворювати умовиводи у логічні й обґрунтовані, а доказам надавати чіткості й аргументованості [3].

В Україні феномену критичного мислення присвячені праці О. В. Тягло, О. М. Іванової, Л. А. Києнко-Романюк, Т. О. Олійник, В. А. Кушніра, П. В. Лушина, І. А. Слободянюк та інших [4; 5; 6; 7; 8]. Однак зазначені наукові праці недостатньою мірою висвітлюють методологічні можливості застосування критичного мислення в освітньому процесі.

Нині існує численна кількість трактування феномену критичного мислення. Його визначають як: вміння аналізувати факти, продукувати та організовувати ідеї, захищати думки, робити порівняння, будувати логічні умовиводи, оцінювати аргументи та розв'язувати проблеми (П. Ченс); спосіб розмірковування, який потребує адекватної підтримки вірувань та небажання бути переконаним без належного обґрунтування (Ч. Тама); пристосування аналітичного мислення з метою оцінки прочитаного (М. Хікі); свідомий та обміркований процес, який використовується, щоб інтерпретувати або оцінювати інформацію та досвід за допомогою набору рефлексивних засобів та можливостей, які враховують переконання та дії (Л. Мерес); активний, систематичний процес розуміння та оцінювання аргументів (М. Гудчайлд і Д. Мейер); інтелектуально організований процес активної та вмілої концептуалізації, застосування, аналізу, синтезу та (або) оцінювання інформації, отриманої або створеної завдяки спостереженню, досвіду, рефлексії, розмірковуванню або спілкуванню, у якості провідника до переконань та дій (Р. Пауль і Дж. Скрівен); доцільні рефлексивні роздуми, сфокусовані на визначенні у що вірувати та що робити (Д. Хетчер і Л. Спенсер); організована розумова діяльність з оцінки аргументів чи тверджень та прийняття рішення, яке може супроводжувати розвиток уподобань та визначення необхідних дій (Р. Еніс) [9].

Однак, як свідчить освітня практика, більшість педагогів зосереджені на передачі студентам змісту навчальної дисципліни, а не розвитку їх творчого і критичного мислення. Тож з погляду навчального процесу критичне мислення слід розуміти як наукове мислення, головною метою якого є ухвалення незалежних, ретельно обміркованих і виражених рішень. Сучасна педагогіка вважає основним результатом критичного мислення судження. Ключовим умінням у процесі критичного розмірковування має бути висунення гіпотез, оскільки розв'язання проблеми неможливе без формулювання припущень щодо її розв'язання. У психологічній сфері фахівця критичне мислення має базуватись на творчих пошуках і прагненні до вдосконалення. Автором теорії розвитку критичного мислення у процесі навчання є український учений С. Терно. Він пояснює процес критичного розмірковування як систему взаємопов'язаних тверджень і властивостей, що базується на низці аспектів таких, як: усвідомленість, самостійність; рефлексивність (самоаналіз); цілеспрямованість; обґрунтованість; контрольованість; самоорганізованість [10].

На думку С. Терно методика розвитку критичного мислення має спиратися на наступні положення теорії:

- необхідно створювати проблемні ситуації у процесі навчання;
- пропонувати проблемні задачі;

- знайомити студентів із принципами, стратегіями та процедурами критичного мислення;
- регулярно створювати ситуації вибору;
- організувати діалог у процесі розв'язання проблемних задач (інтерактивні форми навчання);
- передбачати письмове викладення розмірковувань студентів з подальшою рефлексією;
- надавати студентам право на помилку та на моделювання ситуації виправлення помилок.

За таких умов навчання мисленню набудатиме характеру усвідомленості, самостійності, рефлексивності, обґрунтованості, контрольованості та самоорганізації, тобто розвиватиметься мислення вищого порядку, яке й називають критичним мисленням. Саме завдяки цьому мисленню традиційний процес пізнання знаходить індивідуальність і стає свідомим, безперервним та продуктивним [11].

На думку Т. М. Бандурович у процесі формування критичного мислення існують певні закономірності. Тому умовно заняття з використанням технологій критичного мислення умовно поділено на такі фази: виклик, осмислення, рефлексія. Перша стадія (виклик) – актуалізує наявні знання студентів, породжує у них інтерес до теми; саме під час цієї стадії формується проблема та визначаються цілі вивчення матеріалу. Друга стадія (осмислення) полягає в осмисленні нового матеріалу. Відбувається основна змістовна робота студента з інформацією. Третя стадія (рефлексія) в процесі застосування технології критичного мислення – це міркування або рефлексія. Під час цієї стадії студент повинен осмислити отриманий інформаційний навчальний матеріал і сформулювати свою особисту думку, ставлення до досліджуваного матеріалу [12].

Детермінантами, що сприяють викладачеві у процесі розвитку критичного мислення серед студентів є наступні:

1. Самокритичність, яка розглядається як можливість об'єктивно оцінити результати власної діяльності.
2. Незалежність мислення – прагнення студента до самостійного осмислення навчальної чи іншої інформації; активне висловлення власних думок.
3. Пізнавальна спрямованість, яка проявляється у бажанні оволодіти новими знаннями.
4. Високий соціальний інтелект – спроможність правильно розуміти поведінку людей, здатність розуміти причинно-наслідкові зв'язки [13].

З педагогічної теорії розвивального навчання ознаками критичного мислення є аналітичність (відбір, порівняння, зіставлення фактів та явищ); асоціативність (встановлення асоціації з раніш вивченими факторами, явищами); самостійність; логічність (вміння будувати логіку доказовості рішення проблеми, послідовності дії); системність (вміння розглядати об'єкт, проблему і цілісності їх зв'язків і характеристик) [11].

Висновки. Застосування критичного мислення як технології у навчальному процесі є закономірним, виходячи із широкого спектру можливостей вищої школи допомогти студентам пізнати відомі явища з недосліджених раніше сторін, опанувати інформацією, очищеною від конформізму і догматизму. Основним завданням педагога в цьому процесі є раціональне поєднання різних рівнів пізнання у навчанні з метою забезпечення вироблення в студентів умінь критично ставитись до будь-якої інформації.

Список використаної літератури

1. Роджерс К. Погляд на психотерапію. Становлення людини / К. Роджерс. – М. : Прогресс, 1994. – 252 с.
2. Соріна Г. В. Критичне мислення: історія та сучасний статус / Г. В. Соріна // Вестник Московського університета. Серія 7. Філософія. – 2003. – № 6. – С. 97–110.
3. Fisher A. Critical Thinking / A. Fisher. – Cambridge: «Cambridge University Press», 2001. – 248 с.
4. Іванова О. М. Навчаємо критично мислити. Відкритий урок: Розробки, технології, досвід / О. М. Іванова // Науково-методичний журнал. Київ : Плеяди – 2007. – № 2. – С. 8–16.

5. Києнко-Романюк Л. А. Учителю про розвиток критичного мислення в учнів і студентів: теорія і практика / Л. А. Києнко-Романюк // Рідна школа. – 2006. – № 7. – С. 68 – 70.
6. Концепція громадянської освіти та виховання в Україні: Проект // Освіта України [Електронний ресурс]. – 2000. – № 46. – режим доступу до журн. : <http://www.edudemocracy.org.ua/newsletter/vol2/formy.html>.
7. Кушнір В. А. Особливості критичного мислення педагога / В. А. Кушнір // Рідна школа. – 2001. – № 4. – С. 58–60.
8. Олійник Т. О. Курс «Критичне мислення» для студентів та викладачів університетів / Т. О. Олійник // Педагогіка та психологія. – 2002. – № 22. – С. 135–139.
9. Huitt W. Critical Thinking. An Overview, paper presented at the Critical Thinking Conference sponsored by Gordon College, Barnesville, GA, March, 1998.
10. Терно С. О. Теорія розвитку критичного мислення (на прикладі навчання історії): [посібник для вчителя]. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2011. 105 с.
11. Поль Р. В. Критическое мышление: Что необходимо каждому для выживания в быстро меняющемся мире. R. Paul – [edited by A. J. F. Binker]. – Center for Critical Thinking and Moral Critique Sonoma State University, 1990. – 575 p.
12. Бандурович Т.М. Використання технології критичного мислення як засобу створення творчого мікроклімату на уроці світової літератури [Електронний ресурс] / Т.М. Бандурович // Науково-методичний інтернет-журнал «Освітній інтернет-навігатор». Режим доступу: <http://oin.in.ua/vykorystannya-tehnolohiji-krytychnoho-myslennya-yak-zasobu-stvorennya-tvorchoho-mikroklimatu-na-urotsi-svitovoji-literatury>
13. Липкіна А. І. Критичність і самооцінка в навчальній діяльності / А. І. Липкіна, Л. А. Рибак. – М.: Просвещение, 2009. – 218 с.

References

1. Rogers, K. (1994). Look at psychotherapy. *Becoming human*. Moscow: Progress (in Rus.).
2. Sorina, G. V. (2003). Critical thinking: history and current status. *Bulletin of the Moscow University. 7. Philosophy Series, 6*, 97–110 (in Rus.).
3. Fisher, A. (2001). *Critical Thinking*. Cambridge: Cambridge University Press.
4. Ivanova, O. M. (2007). Teaching critical thinking. Open class: design, technology, experience. *Pleiades: Scientific and methodological magazine, 2*, 8-16 (in Ukr.).
5. Kyuenko-Romanyuk, L. A. (2006). Teacher of the development of critical thinking in pupils and students: theory and practice. *Native School, 7*, 68–70 (in Ukr.).
6. *The concept of civic education and vyho-government in Ukraine: Ukraine Education Project* (2000). Retrieved 10/04/2016, from <http://www.edudemocracy.org.ua/newsletter/vol2/formy.html>.
7. Kushnir, V. A. (2001). Features critical thinking teacher. *Native School, 4*, 58–60 (in Ukr.).
8. Oliynyk, T. O. (2002). Course “Critical Thinking” for students and professors. *Pedagogy and Psychology, 22*, 135–139 (in Ukr.).
9. Huitt, W. (1998). *Critical Thinking*. An Overview, paper presented at the Critical Thinking Conference sponsored by Gordon College. Barnesville, GA.
10. Terno, S. O. (2011). *The theory of critical thinking (for example, education history) [teacher guide]*. Zaporizhzhya: Zaporizhzhya National University (in Ukr.).
11. Paul, R. V. (1990). Critical Thinking: What is necessary for everyone to survive in a rapidly changing world. In A. J. F. Binker (Ed.). Center for Critical Thinking and Moral Critique Sonoma State University.
12. Bandurovych, T. N. Use of critical thinking as a means of creating a microclimate in class creative world literature. *Methodical online journal “Educational Internet navigator”*. Retrieved 10/04/2016, from <http://oin.in.ua/vykorystannya-tehnolohiji-krytychnoho-myslennya-yak-zasobu-stvorennya-tvorchoho-mikroklimatu-na-urotsi-svitovoji-literatury>.
13. Lipkina, A. I. (2009). *Criticality and self-esteem in academic activities*. Moscow: Education (in Rus.).

SKORYK Yuliya,

Ph.D in Pedagogy, Lecturer of High School Pedagogy and Educational Management Department,
Bohdan Khmelnytsky Cherkasy National University
e-mail: alera_julija@mail.ru

A PEDAGOGIST’S CRITICAL THINKING AS AN EDUCATIONAL TECHNOLOGY

Abstract. *Introduction. Intensive informatization of society intensifies the need to improve educational technologies. Future specialist’s personality, search for ways to improve it while studying at high school are of particular importance. Now one of the most objective educational technologies, which are increasingly used by teachers in the teaching process for mastering by students professionally necessary knowledge and skills is critical thinking. Namely under these conditions the teaching process serves as a means of development of students, promotes formation of sustainable internal motivation for learning, desire of self-improvement, self-education.*

A retrospective analysis of the phenomenon of critical thinking leads to the conclusion that criticism in its development goes back to ancient times when its essence was in specifics of discussions, specific features of analysis of concepts, ways of adding value to the formulation of judgments. Now, having experienced reformations and variations, critical thinking serves as a scientific approach to solving a wide range of educational problems.

Purpose. The aim of the publication is to highlight educational opportunities of critical thinking technology and its conceptual determinants that contribute to the work of teachers in shaping critical thinking of students.

Results. The analysis of scientific sources allows us to generalize a number of interpretations of the phenomenon of critical thinking that are different in approaches to the explanation of the process of its use based on the ability to analyze facts, to produce ideas; way of thinking; level of analyticity of thinking, active character of understanding; organizing processes of conceptualization, analysis, synthesis and others.

In terms of the educational process, critical thinking should be understood as scientific thinking, the main purpose of which is making decisions which are carefully considered and balanced in their nature. If you pay attention to the applied aspect of critical thinking, the key ability in its course should be the ability to set hypotheses as solving a problem is impossible without formulation of assumptions as for preconditions and possible ways of solving the problem. A creative quest and desire for improvement should be the psychological foundation of critical thinking.

Originality. Preconditions which ensure the process of development of students' critical thinking can be arbitrarily combined in such a way: self-criticism, which is seen as an opportunity to objectively assess the results of one's own activities; independence of thought which is students' desire to self-understanding of educational or other information; active expression of their own opinions; cognitive orientation, which is manifested in the desire to acquire new knowledge; high social intelligence which is an ability to properly understand human behavior.

From the pedagogical theory of developmental training grounds of a creative person's critical thinking are analyticity (selection, comparing facts and events); associativity (establishing associations with previously studied factors, symptoms); independence; logics (the ability to build logics of evidence of solution of a problem, sequences of action); consistency (the ability to examine an object, a problem and integrity of their relationships and characteristics).

Conclusion. Application of critical thinking as a technology in the educational process is logical, based on the opportunities of high school to help students to learn known phenomena from unexplored aspects, to master information, cleared of conformism and dogmatism. A teacher's main task in this process should be rational combination of different levels of knowledge in education to develop in students an ability to critically treat any information and execute creatively.

Keywords: *thinking, critical thinking, critical thinking indicators, signs of critical thinking.*

*Одержано редакцією 18.04.2016
Прийнято до публікації 22.04.2016*